

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "r'ay" md.; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, VII, 347; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Kocyiğit), II, 342-343; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 531; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 372; İbn Hibbân, *eş-Sikât*, VIII, 228; İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist* (Şüveymi), s. 153, 174, 175, 179; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 322-328; Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1407/1986, s. 147-150, ayrıca bk. nâşirin girişi, s. 28; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 153-154; İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ*, I, 126-127; Ebû'l-Alâ el-Hemdanî, *Gâyetü'l-ihtisâr*, MÜF Ktp., nr. 72, vr. 17^a-18^a; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 146; II, 246; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, VIII, 299-303; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 576-580; a.mlf., *Ma'rife-tü'l-kurrâ* (Altıkulaç), I, 419-422; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 221-230*, s. 154-157; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 272-274; a.mlf., *en-Neşr*, I, 188-191; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, III, 156-157.

TAYYAR ALTIKULAÇ

HALEF el-HUSRÎ

(خلف الحصري)

(ö. 451/1059 [?])

Abbâdiler tarafından halkı aldatmak üzere

Halife II. Hişâm olarak ilân edilen kişi.

Endülüs Emevî Devleti'nin sonlarına doğru yaşanan fitne döneminde, Süleyman el-Mustaîn'in Kurtuba'da tahtı ikinci defa ele geçirmesiyle (403/1013) halifeliği sona eren II. Hişâm el-Müeyyed ortadan kaybolmuştu. Bir rivayette onun hayatta olduğu ve Meriye'ye (Almeria), hatta Kuzey Afrika üzerinden Asya'ya gittiği söylenirken başka bir rivayete göre Süleyman el-Mustaîn'in Kurtuba'yı (Cordoba) ele geçirdiği sırada öldürülmüştü. Bu haberler sayesinde bir süre daha gündemde kalan Hişâm adı zamanla unutulmaya yüz tuttuysa da daha sonraki yıllarda yeniden duyulmaya başlandı. Mülûkût-tavâifin en güçlülerinden olan ve Endülüs'te merkezî otoriteyi tesis edip bölgeyi kendi hâkimiyetine almak isteyen Abbâdiler hânedanının kucusu Ebû'l-Kâsim İbn Abbâd, hayatta olduğunu söylediği II. Hişâm'ı İşbiliye'de (Sevilla) büyük bir törenle halife ilân etti ve öteki mülûkût-tavâifi de ona biat etmeye çağırdı (414/1023). Ancak halife ilân edilen bu kişi gerçekte Halef el-Husrî adlı bir şahıstı. II. Hişâm'a çok benzeyen Halef, İşbiliye'ye getirilmeden önce Rabah Kalesi'ndeki bir mescitte müezzinlik yapıyordu. İbn Abbâd, onu halife ilân ederek bir süre Kurtuba'ya hükmeden Şii Hammûdîler'e karşı Abbâdîler'i

Sünniliğin savunucusu gibi göstermek, hilâfet müessesesini kullanarak öteki mülûkût-tavâif üzerinde nüfuz kurmak veya bu yöndeki askerî faaliyetlerine meşrûluk kazandırmak istiyordu. Yeni halifenin İbn Abbâd'ın oğlunu hâcib tayin ettiği her tarafa duyuruldu ve böylece iktidar Abbâdîler'in eline geçti.

Halef el-Husrî, kendisini görmek için saraya akın eden halka yüzünü göstermemeye ve perde arkasından konuşmaya mecbur edildi. Mülûkût-tavâiften birçoğu ona halife olarak biat etti. İşbiliye, Kurtuba, Tuleytula (Toledo), Batalyevs (Badajoz), Meriye ve Sarakusta (Saragosa, Zaragoza) gibi merkezlerde hutbeler onun adına okundu. Halef el-Husrî 451 (1059) veya 455 (1063) yılında ölmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşî aḥbârî'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân), Kahire 1383/1963, s. 151-152; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-Muğrib*, s. 3, 199-200; A. Prieto y Vives, *Los Reyes de Táifas*, Madrid 1926, s. 69 vd.; A. et-Tûd, *Abbâd bi-İşbiliyye*, Tıtvân 1947, s. 42; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 357-358; M. Abdullah İnân, *Düvelü't-tavâ'if*, Kahire 1969, s. 37-38; S. M. İmamuddin, *A Political History of Muslim Spain*, Dacca 1961, s. 147-149; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, Princeton 1985, s. 119-122, 126-127, 154-160; Muhammed b. Abd, "Devletü Benî 'Abbâd: taḥlîlü kı-yâmihâ ve süküühâ", *el-Baḥşü'l-İlmî*, sy. 32, Rabat 1401/1981, s. 52-53.

MEHMET ÖZDEMİR

HALEF es-SAFFÂR

(خلف الصفار)

Ebû Ahmed Velîyyü'd-devle
Halef b. Ahmed b. Muhammed
b. Leys es-Saffâr es-Siczi
(ö. 399/1009)

Saffârî emîri
(963-1003).

326 (937-38) yılında Sistan'da doğdu. Annesi Saffârî Emîri Amr b. Leys'in kızı Bânû'dur. Şehzadeliginde Horasan ve Irak'a giderek fıkıh ve hadis tahsil eden Halef, köleleri tarafından öldürülen babası Ebû Ca'fer Ahmed'in yerine Saffârî emîri oldu (352/963). Halef ilk iş olarak gücünü arttırmak için, Sâmanî ordusunda görev almış ve Deylemli Mâkân b. Kâkî'nin isyanını bastırması tecrübeli bir asker olan amcazadesi Tâhir b. Ebû Ali'yi yanına aldı. Hutbede kendisiyle birlikte onun da adının okunmasını emretti. 353 (964) yılında hacca giderken yerine onu vekil bıraktı.

Tâhir, Halef hacdan dönünce (358/969) onu Sistan'a sokmadı ve ertesi yıl kendi adına para bastırıp hükümdarlığını ilân etti. Halef bunun üzerine Horasan'a giderek Sâmanî Emîri I. Mansûr b. Nûh'tan sağladığı askerî yardımla Tâhir'i Sistan'dan çıkarmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Tâhir 359'da (969-70) yılında vefat edince yerine oğlu Hüseyin geçti. Bu defa onunla mücadele etmek zorunda kalan Halef Hüseyin'i yenip Buha'ra'ya çekilmeye mecbur edince tekrar Sistan'a yerleşme imkânı buldu. Halef bir süre sonra Sâmanîler'e gönderdiği haraç ve hediyeleri kesti. Bunun üzerine Sâmanîler tarafından desteklenen Hüseyin Halef'in sığınmış olduğu Zerenc Kalesi'ni kuşattı (372/982-83). Ancak bir sonuç alamayınca kuşatmayı kaldırıp geri döndü ve kısa bir süre sonra da öldü.

Halef 376'da (986-87), Sebûk Tegin'in Raca Jaypal ile savaşa giderken boşalttığı Büst şehri işgal etti. Gazneliler geri dönünce savaşmaya cesaret edemeyip şehri terketmeye mecbur kalan Halef, Büveyhîler'den Samsâmüddeve ile Bahâüddeve arasında meydana gelen taht mücadelesinden faydalanarak oğlu Amr kumandasındaki bir orduyu 381 (991-92) yılında Kirman'a gönderdi. Büveyhî valisini yenip Kirman'ı Saffârî topraklarına katan Amr, Samsâmüddeve'nin gönderdiği Ebû Ca'fer kumandasındaki Büveyhî ordusunu da mağlûp etti (384/994). Ancak 388 (998) yılında Abbas b. Ahmed'in idaresindeki Büveyhî ordusuna yenilince Sistan'a geri çekildi ve bir müddet sonra öldü. Bunun üzerine Halef es-Saffâr Samsâmüddeve'den özür dileyerek olayın büyümesini önledi. Halef, Kuhistan'ın Gazneli emîri Buğracuk'un Mahmûd-ı Gaznevî'ye yardım etmek amacıyla bölgeden ayrılması üzerine oğullarından Tâhir'i bir ordu ile Kuhistan'a gönderdi. Kuhistan'ın Bûşenc şehri işgal eden Tâhir geri dönen Buğracuk'un ordusuna yenildi, fakat hile ile Buğracuk'u öldürüp (388/998) Bûşenc'de hâkimiyetini sürdürdü. Amcası Buğracuk'un öldürüldüğünü duyan Sultan Mahmûd bir ordu ile Sistan'a doğru yola çıktı. Bunun üzerine Tâhir Kuhistan'ı bırakıp Sistan'a çekildi. Ordusuyla İspahbed Kalesi'ne sığınan Halef, Sultan Mahmud Sistan'a gelince affedildiği takdirde 100.000 dinar haraç ödeyeceğini ve hutbeyi onun adına okutacağını bildirdi. Bu şartları kabul eden Sultan Mahmûd 390 (1000) yılında muhasarayı kaldırıp Gazne'ye döndü.

Bu olaydan sonra oğlu Tâhir ile arası açılan Halef Tâhir'in kuvvetlerine yenildi; ancak hile ile oğlunu öldürtüp idareyi tekrar ele geçirdi (392/1001-1002). Bu durum karşısında kendilerini tehlikede hisseden Sistan emîrleri gizlice aldıkları bir kararla Sultan Mahmûd'u Sistan'a davet ettiler. Ordusuyla Tak Kalesi'ne sığınmak zorunda kalan Halef, kale Gazneliler tarafından 393 (1002-1003) yılında muhasara edilince Sultan Mahmûd'a teslim oldu ve af diledi. Sultan Mahmûd onu affetti, servetini muhafaza etmesine ve istediği şehirde yaşamasına izin verdi. Halef de Cûzcân'a gitti. Ancak bir süre sonra Karahanlı Nasr b. Ali ile gizlice mektuplaşmaya başladığını öğrenen Sultan Mahmûd tarafından Gerdiz Kalesi'ne hapsedildi. Receb 399'da (Mart 1009) hapiste öldü. Hâkimiyeti döneminde kendi adına para bastıran Halef b. Ahmed Saffârîler'in son bağımsız emîri sayılmaktadır. Ondaki sonraki Sistan emîrleri Sâmânîler ve Gazneliler tarafından tayin edilmiştir.

Hadis, fıkıh, tefsir, edebiyat ve şiirden alayan, ilim adamlarını himaye eden bir emîr olarak bilinen Halef, etrafına topladığı âlimlere büyük meblağlar harcayarak bir tefsir hazırlatmışsa da 100 cilt olduğu rivayet edilen bu eserin herhangi bir nüshasına bugüne kadar rastlanmamıştır.

Ebû'l-Feth Ali b. Muhammed el-Büstî, Bedüzzaman el-Hemedânî ve Seâlibî gibi şairler Halef'i öven şiirler yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Neşahî, *Târîhu Buḥârâ* (nşr. ve trc. Emîn Abdülmecîd Bedevî - Mübeşşir et-Tırâzî), Kahire 1965, s. 143-144; Seâlibî, *Yettimetü'd-dehr*, IV, 297, 319; Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbi, *Târîhu'l-Yemînî*, Kahire 1287, I, 96, 351-360, 368-382; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Bahâr), Tahran 1314 hş., s. 327-353; Sem'ânî, *el-Ensâb*, Beyrut 1980, VII, 44; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 563-564; IX, 82-84, 159-160, 166-167, 172-173; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVII, 116-118; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 375, 382, 383; *Keşfü'z-zunûn*, I, 446; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 156; Browne, *LHP*, II, 124; Muhammed Nazım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 21, 67-69, 188-189; J. Walker, *The Coinage of the Second Saffarid Dynasty in Sistan*, New York 1936, s. 25-31, 32-37; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 130, 133; a.m.f., *The History of the Saffarids of Sistan*, New York 1994, s. 301-339; a.m.f., "The Tahirids and Saffarids", *CHIr*, IV, 132-135, 137; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 309; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 16-17, 28-29; M. Browne, *A Handbook of Islamic Coins*, London 1985, s. 563-564; Dihhudâ, "Halef", *Luḡatnâme*, XII, 692.

RECEP USLU

HALEP el-VÂSİTİ

(خلف الواسطي)

Ebû Muhammed Halef
b. Muhammed b. Ali el-Vâsîfî
(ö. 401/1010)

Etrâfû's-Şahîḥayn
adlı eseriyle tanınan muhaddis.

Vâsît'ta doğdu. Bağdat'ta Ebû Bekir el-Katî'î'den, Cürcân'da Ebû Bekir el-İsmâîlî'den, Vâsît'ta Abdullah b. Muhammed es-Sekkâ'dan hadis dinledi. Daha sonra Bağdat'a dönerek bir süre burada kaldı. Hadis tahsilini ilerletmek amacıyla hadis hâfızı Ebû'l-Feth b. Ebû'l-Fevâris ile birlikte Şam, Mısır, İran, İsfahan, Nişâbur ve Herat'a seyahatler yaptı. Ebû Nuaym, Nişâbur ve İsfahan'da onunla sohbet ettiğini söylemektedir. Hâkim en-Nîsâbü'rî, Halef'ten daha üstün bir âlim olmasına ve hocaları arasında yer almasına rağmen kendisinden hadis nakletmiştir. Kıraat âlimleri Ebû Ali el-Ahvâzî ve Ebû'l-Kâsım Ubeydullah el-Ezherî de Halef'in talebeleri arasında yer alır.

Halef tahsilini tamamladıktan sonra Remle'ye yerleşti ve ticaretle meşgul oldu. Kaynaklarda çok seyahat ettiği belirtilen Halef'in bu seyahatlerinin önemli bir kısmını ticaret maksadıyla yaptığı anlaşılmaktadır. Hatta onun hayatının belli bir döneminden sonra kendini tamamen ticarete verdiği, ticarî hayatının Remle'ye yerleştikten sonra yoğunluk kazandığı söylenmekte ve bu tarihten sonraki seyahatlerinin ticarî amaçla yapıldığı ihtimali artmaktadır. Halef'in hadis âlimi ve hâfızı olduğu kaydedilmiş, çok hadis yazdığı, mükemmel ve güçlü bir hâfızaya sahip bulunduğu belirtilmiştir. Seyahatler neticesinde elde ettiği ilmi birikimi kitap haline getirmiş seçkin âlimlerden biri olan Halef el-Vâsîfî Remle'de vefat etti.

Eserleri. 1. *Etrâfû's-Şahîḥayn* (*Etrâfû Şahîḥi'l-Buḥârî ve Müslim*). Üç veya dört cilt olduğu belirtilen eserde *Şahîḥ-i Buḥârî* ile *Şahîḥ-i Müslim*'deki hadislerin baş tarafından bir kısmı alınıp bunların geçtiği yerlere işaret edilmiştir. Müellifin dönemine kadar bu konuda yazılmış kitapları gölgede bıraktığı kabul edilen eserin, Ebû Mes'ûd ed-Dîmaşkî'nin aynı adı taşıyan kitabından daha iyi olduğu kaydedilmektedir. Eserin bazı bölümleri Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hadis, nr. 371, 12-21. cüzler; Dâ-rû'l-kütübî'l-Mısıriyye'de bulunan kısımları için bk. Sezgin, I, 220). 2. *el-Efrâ-*

dü'l-ğarâ'ibü'l-muḥarrece min uşûli's-şeyḥ Ebi'l-Ḥâsen Aḥmed b. 'Abdillâh b. Ruzeḳ el-Bağdâdî. Eserin altıncı cüzü Zâhiriyye Kütüphanesi'ndedir (Mecmua, nr. 95, vr. 252-261). 3. *el-Cüz'ü'l-evvel mine'l-fevâ'idü'l-muntekâti'l-efrâd 'ani's-şüyûḥi's-şikât*. Fuat Sezgin, bu eserin bir nüshasının Zâhiriyye Kütüphanesi'nde (Mecmua, nr. 60, vr. 154^a-172^a) bulunduğunu söylemektedir (a.g.e., I, 220).

BİBLİYOGRAFYA :

Haṭib, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 334-335; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 350; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 226; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVII, 260-262; a.m.f., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1067-1068; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 344; Süyûtî, *Ṭabaḳâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 416-417; *Keşfü'z-zunûn*, I, 116; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 348; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 360; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'el-lifin*, IV, 107; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 125; Sezgin, *GAS*, I, 220; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *Fihri'su maḥṫûṭâti Dâri'l-Kütübî'z-Zâhiriyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 272.

SELMAN BAŞARAN

HALEFİYYE

(الخلفية)

Hâricî fırkalarından
Acârîde'ye mensup
Halef el-Hâricî'nin
(II./VIII. yüzyıl)
görüşlerini benimseyenlere
verilen ad
(bk. ACÂRİDE).

HALEP

(حلب)

Suriye'nin ikinci büyük şehri.

Kuzey Suriye'nin en önemli şehri ve kendi adını taşıyan ilin merkezi olup Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur. Bu dikkat çekici coğrafi konumu dolayısıyla kervanların uğrak yeri olmuş, bunun sonucunda ticaretle zenginleşip medeniyette yükselirken sık sık aynı yollardan sefere çıkan orduların tahribatına ve yağmalarına mâruz kalmıştır. Şehir, Eskiçağ tarihinde taşıdığı önemi coğrafi konumu kadar fırtına tanrısı Adad'ın kült merkezi olmasına da borçludur.

İlk olarak milâttan önce III. bin yıl çivi yazılı Akkad tabletlerinde Halaba ve Halman / Halwan şeklinde adına rastlanan Halep'in milâttan önce XVIII. yüzyılda Yamhad Krallığı'nın başşehri olduğu gö-